

Egyházi ének és istentisztelet¹

„Ami a nyilvános imádságot illeti, ez kétféle lehet. Vannak olyan imádságok, melyeket csak élőszóval mondunk, másokat meg énekelünk. ... Pál apostol sem pusztán az egyszerű élőszóval való imádkozásra buzdít, hanem az éneklésre is.” (J. CALVIN, 1543)

Az egyházi ének „az istentisztelet szerves alkotórésze”, melyet „részint az igehirdetés, részint az imádság sajátos közösségi formájának kell tekintenünk.” (CSOMASZ TÓTH K., 1950. 11)

1. Az egyházi ének lényegét és alapvető jegyeit Csomasz Tóth Kálmán már több mint fél évszázada körvonalazta,² az igeközpontúságot, a közösségi jelleget és az ezekre épülő igényességet hangsúlyozva.³

— Tartalmát tekintve „az éneklés középpontjában nem az ember áll, hanem Isten és az ő tettei.” (24.) Ez azt jelenti, hogy az ének szövege a Szentírás alapján álljon, azzal összhangot alkosson. Az igeszerűség alapelve nemcsak a tévtanításoktól, de a szubjektivitás túltengéseitől is megóv.

— Szerepét és helyét tekintve az egyházi ének „a keresztyén vallás és istentisztelet egyik emberi megnyilvánulása.” „Legfőbb alkalmá a gyülekezeti istentisztelet”, (i.m. 10.), ahol a jelenlévő gyülekezet bekapcsolódhat az „éneklők láthatatlan, térfeletti közösségébe, amely a mennyei gyülekezetnek halvány, de hűségre törekvő képmása.” (37.) A teljes hitvalló egyház hangja szólal meg tehát az egyházi énekekben, melyre legalkalmasabbak az óegyházi és a reformáció korában született énekek. Minél régebbi éneket veszünk ajkunkra, annál teljesebben kapcsolódunk be mi magunk is az idő és tér feletti egyház —a szentek közössége— örök istendicsőítésébe. Így valósulhat meg az egyházi ének egyetemessége.

— Formailag az istentiszteleti ének meg kell maradjon „a klasszikusnak nevezhető költői és zenei műalkotások egyszerűbb formakincsénél”, stílusában pedig nem engedheti be „a világot az egyház falai közé”, így őrizheti meg az egyházi ének a művészi jelleget.

2. Megjelenési formáját tekintve az éneklés nem az istentisztelet elengedhetetlen része. Ének nélkül is lehetne istentisztelet, de a közösség hallható, közös megnyilvánulása (a párbeszéd megvalósulása) hiányában pusztá előadássá vagy „műsorhallgatássá” válik. A közös imádságot a gyülekezet prózai formában is mondhatja (pl. Miatyánk ...), a dallam és a ritmus azonban olyan rendezettséget ad ennek, amely ünnepélyessé teszi és kiemeli azt a mindennapi események sorából. Az ének tehát a közösség emelkedett hangja.

¹ A *Confessio*-ban (2008/2) megjelent liturgia-előkészítési anyag egyházzenei része.

² *Református gyülekezeti éneklés*. Bp. 1950.

³ E hármas szempontot (szent, egyetemes és művészi) vizsgálta meg másfél évtizede DOBSZAY László is „Az egyházzene tiszta eszméje” című írásában (*Magyar Egyházzene* I [1993/1994] 12–17.)

3. Az ének közösséget alkot. A liturgia más kötött elemeihez hasonlóan mágnesként irányítja és rendezi egy középpont köré a gyülekezetet, így kapcsolódik az örök egyház istendicsőítéséhez, melyről fentebb már szóltunk.

4. Az istentiszteleti ének *legegyszerűbb formájában* a közösség *egyszólamú, kíséret nélküli éneke*, ezért ahol gyülekezet van, nem mellőzhető a közös ének.

4.1. A gyülekezeti ének vezetéséhez szükség van egy énekvezetőre (kántor, lelkész vagy más előénekes), akinek legfontosabb feladata az első sorok határozott elindítása. Nem jó, ha hangja állandóan kihallatszik, de szükség esetén össze kell tartania az elbizonytalanodó éneklést akár a strófák közben is. A gyülekezet éneke akkor közösségi, ha egységes hangzású és nem uralják hivalkodni akaró szólóhangok. Különösen a hangszerkíséret nélküli éneklésnél igen hasznos, ha a gyülekezet biztos énektudású tagjai együtt —mintegy kórust alkotva— vezetik az éneket, mert a többiek bátrabban tudnak ehhez kapcsolódni.

A gyülekezeti ének hangszeres kísérete csak az utóbbi 200–300 évben vált általánossá. Amint egy kóruskarnagy kézmozdulatokkal vezeti énekkarát, a hangszerrel ülő kántor a megfelelő kísérőhangszer segítségével fogja össze és vezeti a közös éneklést.

4.2. A református istentiszteleti éneklés hivatalosan mind a mai napig csak a gyülekezet egyszólamú énekét és hangszeres kíséretét, alkalmi kórus- vagy énekszóló közreműködését szentesíti. Ez mára egyfajta tudathasadásos állapotot idézett elő, mivel a gyakorlat egyre inkább igényli a műzene (hangszeres zene, kórus- és liturgikus ének) megjelenését.

Ebből következőleg a kántor és a karnagy (illetve az énekkar) fontos feladata, hogy lehetőségei, tudása és adottságai szerint a gyülekezeti éneket megfelelő zenei közeggel (intonáció, kíséret, korálfeldolgozás stb.) körülvéve azt művészi szintre emelje. A templomi éneklés alaphangja ekkor a közösség éneke marad, melyet kiegészít a „figurális” zene. Az egyházzene története is ezt a törekvést tanúsítja. Zeneművek sokasága ad példát, illetve nyújt ma is használható segítséget ehhez.

Az istentiszteleti éneket segítő egyházzene legfontosabb területei: az ének bevezetője (intonáció, korálelőjáték), hangszeres kísérete, egyes esetekben többszólamú kórusversszak váltakozó beillesztése. Tapasztalatok szerint a kórus-ének és gyülekezeti ének szerves egybeillesztése ihlető, jó hatással van a gyülekezet tevékeny részvételére. Ezekben a kérdésekben érdemes figyelembe vennünk a magyar és külföldi testvéregyházak hasonló törekvéseit és tapasztalatait.

5. Az istentiszteleti ének és az egyházzene természetes élettere a liturgia. A református istentiszteleten is meg kell találni az ének és tágabb értelemben az egyházzene megfelelő szerepét és helyét, nem utalható ez pusztán a zenés áhítatok alkalmaira.

Ez egyrészt azt jelenti: a gyülekezeti ének kapjon meghatározott szerepet, alkotó —ne csupán időkitöltő, formatagoló— szerepet!

Másrészt: az istentisztelet időkeretében kapjon nagyobb arányú részt! A másfél évszázada szokásba jött egyverses (fennálló és igehirdetés előtti) énekek a más egyházak gyakorlatához hasonlóan szólalhassanak meg 2–3 versszakkal vagy akár a teljes ének formájában!

Harmadrészt: az ének jelenjen meg az eddigieknél többféleképpen (Csomasz Tóth Kálmán szavaival) „sokkal több, és egyrészt az istentisztelet alkatrészeihez *simulóbb, másrészt az egyházi év alkalmi és az ezeknek megfelelő igehirdetés hangsúlyozására is alkalmasabb*”⁴ módon. A liturgia állandó elemeihez (invokáció, bűnvallás, áldás stb.) köthető rövid, mottószerű énekek (pl. 178., 193.) alkalmazása erősíti az istentisztelet közösségi és párbeszéd-jellegét.

6. A gyülekezeti ének és általában az egyházzene fejlesztésének, gondozásának feladata a lelkipásztor és a kántor közös felelősségén és együttműködésén alapul. A lelkipásztor felelős az istentisztelet és a gyülekezeti élet egészéért, de a tényleges zenei munkát és a szakmai felelősséget — megfelelő képzettsége esetén — a kántor vállalja fel, aki ebben az esetben a gyülekezet munkatársi körének egyik meghatározó tagja.

A kántori szolgálathoz *képzettség és megfelelő lelkület szükséges. E szolgálatot ... nem tudja ellátni az, akinek nem létszükségele „az ünnepnapot megszentelni”*. Viszont szakképzettség nélkül a legnagyobb lelkesedés és buzgóság is csak torz eredményekhez vezet.”⁵ A kántori szolgálat szakmai és ember kritériumait, munkájának általános leírását és a kántorok képzésének kereteit részben több évtizedes szokás (gyakorlat), részben az elmúlt években megfogalmazott ajánlások⁶ szabályozzák, szükséges azonban, hogy a jövőben e tárgyban hivatalos egyházi szabályozás is szülessen.

7. A teológia és az ének —vagy másképp fogalmazva: a beszéd és a zene— kiegészíti egymást. Míg a teológia a hit értelmi oldalával foglalkozik, az egyházzene a gondolatokon túli területekre vezet. „Csuda, hogy annak Istene lettél, Kinek teljességgel nem kellettél.” Szőnyi Benjámint eme bizonyágtételét (321. dics.) lehet ugyan teológiailag magyarázni, de sokkal inkább helye van itt szemlélődésnek, csodálkozásnak, a szív megindulásának — és erre a dallam az emberi szónál sokkal alkalmasabb. Egy német egyházzenesz így fogalmazta meg ezt: „A zenét a teológia megóvja az önteltségtől (ti. hogy valláspótlékká váljon), a teológiát pedig a zene óvja meg attól, hogy mindent megmagyarázzon.”⁷

⁴ Részlet Csomasz Tóth Kálmán Révész Imréhez írt leveléből, 1946. augusztus 28.

⁵ Részlet KOVÁCS László Attila (Kolozsvár) *Ideális és torz ...* című előadásából. (Nagyvárad 2006) <http://egyhazzene.reformatus.hu/index.php?id=76>

⁶ [www.egyhazzene.reformatus.hu /Bemutakozás, alapelvek](http://www.egyhazzene.reformatus.hu/Bemutakozas_alapelvek)

⁷ Burghard SCHLOEMANN *Miért van szüksége teológiára az egyházzenesznek és egyházzenére a teológiának?* című debreceni előadása alapján.